

BEKJENNELSESPØRSMÅLET OG DET NORSKE MISJONSSELSKAP I 1840- OG 1850-ÅRENE

av

OLAV GUTTORM MYKLEBUST

I en tidligere artikkel i dette tidsskrift (1959 s. 148—161) har vi forsøkt å vise hvorledes bekjennelsesgrunnlaget ble forskjellig utformet i de forskjellige tiltak som vokste fram i hva vi kan kalle gjennombruddstiden i den protestantiske verdensmisjon, dvs. tiden fra ca. 1790 til 1850. Mot den européiske bakgrunn vi der skisserte, vil vi nå betrakte gjennombruddsselskapet i vår norske misjonsbevegelse: Det norske misjonsselskap (NMS) — med sikte på en idé-historisk eller «typologisk» plassering av dette.

NMS ble til i det desennium som fremfor noe annet markerer konfesjonalismens seier i protestantisk — i første rekke kontinentalt og her igjen særlig i luthersk — kirkeliv og misjonsvirksomhet. At selskapet i denne situasjon fikk en konfesjonell karakter, var så å si en selvfølgelighet.

Det *forberedende* arbeide hadde her i landet — som i andre land — vært preget av interkonfesjonelle, resp. antikonfesjonelle eller overkonfesjonelle synsmåter. Vi sikter til slike menn — alle nidkjære for evangeliet og Guds rike — som den dansk-norske Carl von Bülow, fhv. offiser, agent for det engelske Continental Society (til utbredelse av kristen kunnskap på det européiske fastland), evangelist og kolportør, svermer, gjendøper og kirkestormer, gjennom sine forbindelser og i samarbeid med herrnhuterne i Stavanger grunnlegger av den første misjonsforening i vårt land; — Gabriel, Jan Theodor og Casper Kielland samt Søren Schiøtz, alle brødrevener, varme og vidhjertede kristne, men uten dypere forståelse for konfesjonelle og kirkelige spørsmål; — og Knudsen'ene, farger m. m. Fredrik Tobias, en typisk representant for tidens religiøse uro og uklar-

het, men med atskillig autoritet i «friere» kretser (betegnende nok var det han som vigslet Lammers til frikirkeforstander etter at denne hadde nedlagt sitt presteembete og brutt med statskirken), og hans sønn, Hans Christian, misjonsvekker og misjonær av «unert» (luthersk-reformert) type, kunstner og drømmer, full av «stormende Omvendelsesiver», men temmelig løs i læren, med bl. a. et subjektivistisk-mystisk kirkesyn.

En eksponent for interkonfesjonalismen er også J. W. Cappelen, den norske student som ble middel til at den første misjonskomité i vårt land kom i stand, til understøttelse av Baselselskapet, ved hvis misjonsskole han hadde fått sin utdanning og i hvis tjeneste det var tanken han skulle ha reist ut. Som Cappelen selv i sin gjerning som misjonsvekker var mer «avbalansert» enn f. eks. H. C. Knudsen, så var også misjonskomiteen av 1826 i Christiania mer «avklaret» i konfesjonell henseende. Denne komité var i sin sammensetning og virksomhet i grunnen ganske «kirkelig». Det interkonfesjonelle besto vesentlig i at gavene man samlet inn, gikk til et «unert» selskap.

Allerede i 1830-årene begynte en konfesjonell reaksjon mot interkonfesjonalismen i misjonsarbeidet å gjøre seg gjeldende i vårt land. Enkelte prester angrep i skrift og tale de «sværmeriske og secteriske Vildfarelser» man her sto overfor. Ikke minst vendte kritikken seg mot Brødremenigheten, «denne urene Spire i Kirke-Ageren» (for å sitere Wexels). En *luthersk-konfesjonell* misjonsvirksomhet var det vi måtte få også i Norge, en misjonsvirksomhet som i likhet med Det danske Missions-selskab ville arbeide for at «den *hellige almindelige Christen-Kirke*» kunne «blive udbredt blandt Hedningerne i *apostolisk Fodspoer* med dens *rene* Guds Ord og dens *uforvanskede Sacramenter*» (for igjen å sitere Wexels).

Omkring 1840 ble Christiania et sentrum for konfesjonelle misjonsbestrebelse. Christiania misjonsforening, grunnlagt av H. C. Knudsen, får gjennom de teologiske studenter som slutter seg til denne, i løpet av et par år et «kirkelig» preg. Den konfesjonelle tendens kommer enda tydeligere til uttrykk i misjonskomiteen av 1842 til understøttelse av Schreuder, representan-

ten par excellence i vårt land for en kirkelig misjonsvirksomhet. For Schreuder og hans meningsfeller var «kirkelig» først og fremst en *konfesjonell* betegnelse. Som misjonær, skriver han i sin søknad om ordinasjon, vil han «virke fra den evangeliske lutherske Kirkes Standpunkt». Enhver Ordets tjener og misjonæren i særdeleshet «trænger til at staae paa en bestemt erkjendt, fast Kirkegrund» (brev til NMS, mars 1843).

Samtidig med fastleggelsen av denne «kirkelige» kurs i misjonsarbeidet i Christiania — i misjonsforeningen så vel som i misjonskomiteen av 1842 — fikk konfesjonalismen vingefang også i de stavangerske misjonsbestrebelse. Denne kjensgjerning er forutsetningen for den forening av kreftene som snart fulgte. Et viktig punkt i denne forbindelse er det rundskriv flere «misjonsvenner» i Stavanger i 1841 sendte til landets misjonsforeninger om opprettelse av et norsk misjonsselskap med en egen misjonsskole. Dette skriv inneholder bl. a. en formulering av den dogmatiske basis for undervisningen ved den planlagte misjonsskole, forfattet av pastor M. A. Gjør, som Haugvaldstad — nå lederen av arbeidet for en selvstendig norsk misjonsvirksomhet — rådførte seg med i lære- og bekjennelsesspørsmål. Avsnittet der denne formulering forekommer, lyder i sin helhet slik:

«Vi føle os ogsaa forpligtede til at underrette Eder, Brødre, om at man foreløbig har været af den Formening, at Missionskolens Lærer helst burde søges blandt vort Lands theologiske Kandidater, hvorhos han — hvad vi ere forvissede om, at I er enige med os i — maatte forpligtes til at undervise Disciplene i Bibelens Lærdom i Overensstemmelse med vor Kirkes Troesbekjendelse ved Daaben og Indstiftelsesordet ved den hellige Nadvere samt Kirkens Bekjendelses-Skrifter, altsom Norske Lovs 2 B. 1 K. og den af Præsterne hersteds aflæggende Eed nærmere bestemmer.» (Norske Lovs 2. boks 1. kap. lyder som følger: «Den Religion skal i Kongens Riger og Lande alene tilstædes, som overeens kommer med den hellige bibelske Skrift, det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symbolis, og den uforandrede Aar et tusinde, fem hundre og tredive overgivne Augsburgske Bekjendelse og Lutheri liden Katechismo.»)

Vi har sitert dette avsnitt in extenco både fordi det i seg selv er symptomatisk for den nye situasjon arbeidet for misjonen nå var kommet i, og fordi den formulering av bekjennelsesgrunnlaget det inneholder, gikk uforandret inn i selskapsets grunnregler (de opprinnelige grunnreglers § 4, om undervisningen ved misjonsskolen) og også i reglementet for misjonsskolen.

På det konstituerende møte holdt Schreuder i et eget votum fram nødvendigheten av at bekjennelsesgrunnlaget ble umisforståelig fastslått også i § 5 i grunnreglene (om misjonærene). På den annen side la Jan Theodor Kielland fram en betenkning hvor så vel den Gjør'ske formulering av bekjennelsesgrunnlaget som det Schreuder'ske særvotum ble imøtegått. Ordene «vor Kirkes Troesbekjendelse ved Daaben og Indstiftelsesordet ved den hellige Nadvere», hevdet Kielland, var overflødige og ville få skadelige følger, bl. a. ved å stille i skyggen slike sentrale momenter i kristenlivet — i seg selv like betydningsfulle som trosbekjennelsen ved dåpen — som vekkelse, syndserkjennelse, omvendelse, gjennfødelse. Som man vil se, et forsvar for det «subjektive» overfor hva brødrevennene og andre følte var en overbetoning av det «objektive».

Møtet vedtok bekjennelsesgrunnlaget i den foreslåtte form, og for så vidt «tapte» Kielland. På den annen side «tapte» også Schreuder, for så vidt som hans forslag om presisering av bekjennelsesgrunnlaget også i § 5 ikke fikk støtte. Ved omredigering av grunnreglene syv år senere «vant» imidlertid begge i og med at ordene «vor Kirkes Troesbekjendelse ved Daaben» osv. falt bort samtidig som forpliktelsen på bekjennelsen — som for øvrig ble stående — fikk spesiell adresse til misjonærene. Disse ble gjennom den nye § 4 i grunnreglene innprentet å «lære i overensstemmelse med den hellige Skrift og den norske Kirkes Bekjendelses-Skrifter» (under henvisning til Norske Lovs 2 B 1 K og til presteleden) og i forvaltningen av sakramentene å «rette sig efter den norske Kirkes Ritual».

Har Det nordtyske misjonsselskaps statutter tjent som forbilde for NMS's opprinnelige grunnregler (jfr. særlig formåls-

paragrafen som NMS har overtatt så godt som uforandret), har et annet «unert» tysk misjonsselskap — det rhinske — gitt vårt selskap dets første misjonærinstruks. Også når det gjelder misjonærinstruksen, viser en sammenlikning en klar forskyvning i den norske omarbeidelsen fra «protestantisk» til «luthersk» bekjennelsesgrunnlag. I sin opprinnelige «norske» form inneholdt instruksens formuleringen av bekjennelsesgrunnlaget i grunnreglene av 1842 (§ 4), men senere ble også her ordene «vor Kirkes Troesbekjendelse ved Daaben» osv. sløffet. I instruksens, slik den ble revidert i 1858, heter det at misjonærene «have stedse at betragte sig som den norske evangelisk-lutherske Kirkes Sendebud» og at de «som saadanne» har «at holde sig de i Grundreglerne for det Norske Missionselskab § 4 givne Bestemmelser efterretlige.»

En viss spenning gjorde seg som kjent gjeldende i begynnelsen av 1840-årene mellom Stavanger og Christiania, men denne gjaldt selskapsformen og misjonsskolen, ikke læren og bekjennelsen. Om de konfesjonelle retningslinjer for virksomheten var det full enighet mellom selskapets ledelse og Schreuder, resp. komiteen i Christiania og de forskjellige foreninger som støttet ham. Vi viser igjen til Schreuder's brev til NMS (mars 1843), hvor han gjør det helt klart at selskapets og hans eget standpunkt er ett og det samme, nemlig «reen Forkyndelse af den gamle evangelisk-lutherske Tro». Som styret vet, heter det videre, godkjenner han «Principerne i Selskabets Grundbestemmelser eller Statuter», og han kan «med frit Bifald» «underkaste» seg disse.

De motsetninger vi er vitne til i selskapets gjennombruddstid, dreier seg ikke om folkelyne og kristendomstype: vestlandsk pietisme kontra østlandsk ortodoksi. Heller ikke dreier de seg om hvem som skal ha «makten»: geistligheten eller legfolket, embetsmennene eller almuen. De dreier seg om den lutherske bekjennelse. Brødrevennene gjorde betydelige innrømmelser i forhandlingene om denne sak i årene 1841-42, men de forsto neppe helt ut den nidkjærhet for fedrenes tro som lå bak den konfesjonelle interesse hos menn som Wexels, Kaurin,

Gjør, Schreuder og Andreas Hauge (senere også Blessing og ikke minst Dons). Det var ikke sin egen posisjon eller sine geistlige interesser disse menn kjempet for. De handlet ut fra en legitim og levende omsorg for den bekjennelse de som innehavere av det kirkelige læreembete følte seg samvittighetsforpliktet på.

Det fremstilles gjerne slik at det var «tre retninger» som gikk sammen om opprettelsen av NMS, nemlig brødrevennene, haugianerne og de geistlige. De siste omtales også som «de kirkelige», men denne betegnelse kan like godt anvendes om haugianerne som om prestene. Slik vi ser det, er det riktigere å tale om *to* retninger i selskapets eldste historie: brødrevennene og «den norsk-lutherske Deel af Selskabet» (for å bruke Blessing's meget treffende karakteristikk av «de kirkelige»). Den betydeligste eksponent for den herrnhutiske reaksjon mot «konfesjonaliseringen» av selskapet, var nok Gabriel Kielland, sokneprest i den norske statskirke, men samtidig medlem av Brødremenigheten (som ifølge hans egne ord hadde vært til «uberegnelig velsignelse» for ham). Nettopp i spørsmålet «misjon og bekjennelse» kommer Kielland's herrnhutiske synsmåter klart til uttrykk. I misjonsarbeidet, hevder han, må vi «stå i Ånds forening med alle Guds barn». En overføring av «den gamle Christenheds Religionsstridigheder» til misjonsmarken — altså *konfesjonell* misjonsvirksomhet — er forkastelig. Men nettopp denne vei var det jo Schreuder og NMS hadde slått inn på. Den lutherske kristendoms- og kirketype synes Kielland å ha stått merkelig fremmed overfor. I et brev til Gossner (mars 1848) — den «overkonfesjonelle» Gossner! — skriver han om medlemmene av NMS's styre at de for det meste er «døde ortodokse og gjerningshellige», og om Schreuder at han ikke er «en *arm* synder»!

Brytningene omkring bekjennelsen når sitt høydepunkt i striden om misjonsskolen. De er den direkte foranledning til at 100-års jubileet for denne institusjon først ble feiret i år og ikke for 16 år siden. (Misjonsskolen ble *grunnlagt* 1843, *gjenåpnet* 1859.) Bakgrunnen for striden var en frykt som etter hvert

begynte å gjøre seg gjeldende hos selskapets luthersk-konfesjonelle ledelse, en frykt for at misjonselevene, som hadde omgang med brødrevennene, var blitt smittet av den herrnhutiske ånd. Det man fryktet hos herrnhuterne, var deres mangel på konfesjonell overbevisning og kirkelig holdning. Brødremenighetens retning, skriver professor Kaurin i forbindelse med den sak vi her behandler, karakteriserer seg ikke «som nogen *bestemt* Afgang fra vor Kirkes Lærdomme, men mere som en Løshed og Vaghed i kirkelig Henseende, en Mangel paa klar Opfattelse og Fastholden av det Objective i Christendommen». Etter forslag fra Kaurin ble elevene forelagt følgende spørsmål til skriftlig besvarelse:

«1. Erkjende I, at vor Kirkes symbolske Bøger i sine Troesætninger og Lærdomme ikke indeholde Nogetsomhelst, der er uoverensstemmende med den hellige Skrift, og ville I saaledes uden nogen Forbeholdenhet forpligte Eder til at lære overensstemmende med disse Kirkens Bekjendelsesskrifter?»

«2. Betragte I Pastor Schreuders Retning og Virksomhed saaledes at I, saavidt den er Eder bekjendt, troer at kunne slutte fuldt aandeligt Broderskab med ham?»

Besvarelsene av disse spørsmål ble funnet tilfredsstillende. Men brødrevennene var dypt bekymret. En av dem, kjøpmann Svend E. Svendsen, følte seg endog kalt til gjennom et belærende skriv (august 1847) å minne hovedstyret om selskapets formål (slik Svendsen og herrnhuterne forsto det): *ikke* å utbre «vore egne Meninger» (altså den luthersk-konfesjonelle kristendomsforståelse) og slett ikke våre kirkelige «Skikke og Ceremonier» (altså en luthersk-konfesjonell kirkeordning), men «Jesu Christi Riges Udbredelse».

Hadde så herrnhuterne arbeidet forgjeves? Og likeså deres åndsfrender Knudsen'ene? I stedet for de «subjektive» synsmåter disse hyllet, seiret jo det «objektive» standpunkt stort. I den sammenheng NMS står i, fremtrer den luthersk-konfesjonelle konsolidering som *en historisk nødvendighet*. Det som spiritualistene og unionistene betraktet som en ulykke for selskapet, var i virkeligheten dets redning. Å legge arbeidet opp

på en annen måte kunne — slik situasjonen var — aldri ha ført til et samlende, landsomfattende foretagende om misjonen. Bekjennelsesgrunnlaget og forholdet til kirken *måtte* ordnes på en tilfredsstillende måte. Vi forstår godt de følelser som fikk Schiøtz — og senere også H. C. Knudsen — til å foreslå opprettelse av et nytt misjonsselskap, et selskap hvor det luthersk-konfesjonelle skulle vike plassen for det «evangeliske». Men vi må være takknemlige for at dette «subjektive» selskapsideal *ikke* ble realisert.

Et typisk uttrykk for H. C. Knudsen's spiritualistiske syn er en artikkel han skrev i Det norske Missionsblad (Missions-Blad) i 1856, og hvor han gir følgende utkast til et virkelig levende misjonsselskap: § 1. Selskapets eneste lov er at man ikke må lage lover, men bare virke for hedningernes frelse. § 2. Vi ber om misjonærer og sender dem ut til det land Herren vil vise dem. § 3. Selskapet har ingen fonds. § 4. Vår misjon har intet med kirken å gjøre og holder helst sine møter utenfor kirkene, gjerne under åpen himmel. Navnet på selskapet, skriver han, må gjerne lyde (i likhet med et selskap grunnlagt av kristne blant negrene i Surinam, Hollandsk Guyana): «*den Herre Jesus elsker de Arme og Elendige*». Som man vil se, innebærer dette syn en blank avvisning av nødvendigheten og betydningen av en fast bekjennelse. Bekjennelsen, hevder Knudsen, er en blott og bar menneskelig foranstaltning. Den angår ikke den «egentlige» kirke.

Det ville være galt å si at brødrene og Knudsen'ene «tapte», likeså galt som å si at Schreuder og hans meningsfeller i NMS's ledelse i gjennombruddstiden «seiret». Det er et samspill av krefter her som har vært til rik velsignelse for virksomheten. NMS hører klart til den «konfesjonelle» kategori av misjonsselskaper, nærmere bestemt den gruppe hvor det «objektive» ikke har fått egenverdi, ikke er blitt et mål i seg selv, men bevisst og konsekvent er satt i relasjon til det «subjektive», m.a.o. hvor disse to momenter går opp i en høyere enhet.

NMS er *syntesens selskap*. Det forener seg — i den dialektiske spenning som er ett med livet selv — vekkelse og tradisjon,

nådegave og embete. Disse kontrære krefter er ikke konkurrenter, men komponenter i en helhetsvirkelighet. Som eksponent for enheten av ånd og form har NMS fortsatt en stor oppgave i norsk kirkeliv og misjonsarbeid.

KILDER OG LITTERATUR

Brev, protokoller og andre dokumenter i Det norske misjonsselskaps arkiv, Stavanger (1840- og 1850-årene).

Allgemeine Instruction für die Missionare der Rheinischen Missions-Gesellschaft. Det rhinske misjonsselskaps arkiv, Barmen.

Det Fährsundske Missions-Selskabs Forhandlings-Protocol (1835 ff), Fær-sund.

Hanna Hærems Erindringer. Universitetsbibliotekets manuskriptsamling, Oslo.

Aktstykker til Belysning af Forholdet mellem Biskop Schreuder og Det Norske Missionsselskab fra Biskopens Ordination indtil Generalforsamlingen 1873. Stavanger 1876.

Birkell, Emil: En ørkenvandrer. Norges første Afrikamisjonær H. C. Knudsen. Oslo 1925.

Danbolt, Erling: Misjonstankens gjennombrudd i Norge. I. Misjonsappel-lens tid. Oslo 1947.

Kielland, Hjalmar Chr. (utg.): En gammel Prests efterladte Papirer. Breve fra og til Gabriel Kirseblom Kielland. Kristiania 1922.

Knudsen, F. T. og hans Søn H. C. Knudsens Levnetsbeskrivelse. Christi-ania 1867.

Kriele, E.: Geschichte der Rheinischen Mission. Barmen 1928.

Myklebust, O. G.: Det norske misjonsselskaps historie. Sør-Afrika. N.M.S.' historie i hundre år, bd. III. Stavanger 1949.

Nome, John: Demringstid i Norge. Fra misjonsinteresse til misjonsselskap. Stavanger 1942.

Nome, John: Det norske misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv, bd. I-II. Stavanger 1943.

Schreiber, A. W.: Bausteine zur Geschichte der Norddeutschen Missions-gesellschaft. Bremen 1911.

Sommerfelt, Halfdan E.: Den norske Zulumission. Christiania 1865.

Stavem, O.: Et bantufolk og kristendommen. Det norske missionselskaps syttiaarige zulumission. Stavanger 1915.

Svennevik, Hj. og E. M. Wåskeland (red.): Misjonsarbeid i Lyngdal gjen-nom 100 år. Flekkefjord 1946.

Thrap, D.: Wilhelm Andreas Wexels. Livs- og Tidsbillede. Christiania 1905.

Thrap, D.: Brødremenigheten i Norge. Christiania 1908.

Thunem, A.: Biskop Hans Paludan Smith Schreuder. Oslo 1944.

Norsk Missions-Blad (Det norske Missionsblad, Missions-Blad, Missionsblad for Israel), 1827 ff.

Norsk Missions-Tidende 1845 ff.

Tids-Skrift for Kirke-Krønike og Christelig Theologie (utg. av W. A. Wexels), 1836-1839.

Aarsberetninger for det Norske Missionssselskab 1842-1859. Stavanger 1843 ff.